

ילמד ענוים דרכו - שנה ב

כל העושה מצווה אחת (ג)

הרב רן כלילי

1. קידושין לט, ב

רבי יעקב היא, דאמר: שכר מצווה בהאי עלמא ליכא. דתניא, רבי יעקב אומר: אין לך כל מצווה ומצווה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה, שאין תחיית המתים תלויה בה; בכיבוד אב ואם כתיב: "למען יאריכון ימיר ולמען ייטב לך", בשילוח הקן כתיב: "למען ייטב לך והארכת ימים". הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה? והיכן אריכות ימיו של זה? אלא, למען ייטב לך - לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיר - לעולם שכולו ארוך.

2. מהר"ל תפארת ישראל נט

הדבר הזה אשר שאלו בני אדם, **מה שלא נכתב בפירוש בתורה שכר הרוחני, רק נכתב בתורה השכר הגופני**. ואין ספק כי השאלה הזאת מאיתם, בשביל כי חשבו כי אין מדרגת התורה לזכות (=לזכה את) האדם אל (ה)שכר הרוחני, כי אם אל שכר הגוף... כי על ידי מצוות שעושה על ידי גופו לא יזכה (אלא) רק אל שכר הגוף בלבד, כי כל המצוות הם על ידי פעולות הגוף.

וכבר השבנו על דבר זה (בפרק ו ובפרק ט), כי בוודאי **על ידי המצוות שהם על ידי הגוף, הוא (=האדם) זוכה אל שכר רוחני**, וכמו שהארכנו בזה למעלה. והשכל מחייב דבר זה, כי המצוות האלו, עם (=למרות) שהם בדברים הגשמיים, מכל מקום אין המצוות (עצמן) דברים טבעיים (=שהתוצר שלהם ניכר בעולם הטבע). ואם היו כל המצוות (דברים) טבעיים או נימוסים (=לתיקון החברה) בלבד - כמו מצוות כיבוד אב ואם, ומצוות "ואהבת לרעך כמוך", ושאר המצוות שהם תיקון בני האדם, ועל מצוות אלו וכיוצא בהם אפשר לטעון כי שכר שלהם הוא בעולם הזה, וכמו שיתבאר עוד. כי **המצוות שהם תועלת ותיקון בני אדם, יש להם שכר טוב בעולם הזה גם כן**¹. אבל המצוות **(ש)אינם (דברים) טבעיים** - כמו כמה מצוות שהם בתורה (כגון: טומאה וטהרה וקרבת וכי"ב) - אי אפשר לומר שבאו המצוות לתיקון בני אדם, שאין זה שום תיקון (לחברה). אבל **(=אלא (ש)המצווה הוא עניין -לוהי, לצרף בני אדם, להגיע (=להביא) אותם אל מדרגה בלתי טבעית, היא מדרגה**

¹ כפי שאומרת המשנה בתחילת פאה: "אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב". וע"ש בפירוש המשנה לרמב"ם שביאר שעצם זה שהם מתקנים את החברה ועושים טוב לאדם האחר - החברה נתקנת וגם הוא נהנה מזה.
כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

הרוחנית, כמו שהארכנו בזה למעלה בפרקים, בכמה מקומות. ואם כן איך נאמר שאין בשכר המצוות שכר הרוחני לעולם הבא, או לאחר המיתה? אחר שמבואר כי המצוות - אין בהם עניין טבעי או דבר נימוס. לכך **ברור** הוא שעל ידי מצוות התורה זוכה למדרגה רוחנית, ואין צריך לפרש (= לכתוב זאת במפורש בתורה).

3. שם ס

וביאור זה (= שרק עוה"ז מיוחד לעשיית המצוות), כי **העולם הזה הוא עולם ההוויה** (=עולם שבו מתהווים ונוצרים ומתפתחים דברים). ומפני שהעולם הזה הוא עולם ההוויה - ראוי שיהיה **עשיות** המצוות - והוא קניין שלמות ויציאתו (של האדם) אל הפועל - בעולם הזה. ודבר זה ראוי שיהיה בעולם הזה, שהוא עולם ההוויה גם כן. אבל בעולם הבא - אין שם הוויה (=התפתחות) ויציאה אל הפועל - שכל עניין זה שייך אל העולם הגשמי. אבל **בעולם הנבדל - הוא בפועל**. ולפיכך אין שם קניין שלמות ויציאה אל הפועל, שדבר זה (של קניית השלמות) הוא "הוויה"².

וכן "למחר לקבל שכרם" - ורוצה לומר **כי שכר המצוות בעולם הזה אינו...** ובמדרש (דב"ר גא) "והיה עקב - אמרו ישראל: אימתי אתה נותן לנו שכר מצוות? אמר להם הקדוש ברוך הוא: המצוות שאתם עושים - מפירותיהם אתם אוכלין עכשיו. אבל שכרם - בעקב אני נותן לכם. מניין? ממה שקרינו בעניין: "והיה עקב תשמעו". ורצו (לומר) בזה, כי השכר עצמו - אין ראוי שיהיו אוכלים (בעוה"ז). אבל (=אלא) שכר הקרן (שהוא השכר עצמו) - בעקב אני נותן לכם, בעולם הבא. כי העולם הזה הוא עולם ההוויה (שהכל משתנה), וכל הוויה אינו בשלמות הגמור, שהרי הוא יוצא אל הפועל. והשכר (העיקרי, הקרן) הוא מצד השלמות (של האדם), כאשר הוא שלם, ואז (הוא) ראוי אל השכר.

והדבר הזה רמזו חכמים במה שאמרו (ב"מ סה.): **"שכירות אינה משתלמת אלא בסוף"**³. ורצו (לומר) בזה, כי השכירות אינו ראוי - רק כאשר נגמר הדבר ונשלם לגמרי, ומצד הזה בא השכירות. ומדבר זה שנקרא "תשלומין" תבין דבר זה (= "תשלום" - מלשון שלמות, שרק כשהשלים את העבודה הוא מקבל את השכר). כי

התשלומין הם כאשר נשלם הדבר ונגמר.

ומפני זה, לצדיק - תשלומין שלו אינו בעולם הזה, שאין עצם השכר (אלא) רק באחרונה ובתשלום. ולכך אמר (ע"ז ג.): **"היום לעשותם - ולמחר לקבל שכרם"**. כי ראוי שיהיה שכר שלהם, כאשר (=כפי ש)ראוי אל השכר.

² גם בעולם הבא יש התעלויות, וכש"כ הרמח"ל בדרך השם א.ג. אלא שכל העילויים אינם אלא באותה המדרגה שקנה. משל מה הדבר דומה? לשני השלבים בתהליך התפתחות העובר. לפני שלב ההתמיינות - כל תא יכול להיות גם תא לב וגם תא מוח וגם תא מעיים. אולם אחרי שלב ההתמיינות - כל תא התקבע לבחינה שלו, והוא ממשיך להתפתח רק באותה הבחינה שהתקבע בה. כך העוה"ז דומה לשלב שלפני ההתמיינות. הכל זמני ונתון לתנודות ושינויים. והעוה"ב לשלב שאחרי ההתמיינות - שמצבו מתקבע ואין אפשרות של שינוי.

³ בקידושין סג. ובעוד מקומות ישנה מחלוקת תנאים האם "אינה לשכירות אלא לבסוף" או "ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף". כלומר אין המשכיר מתחייב לשלם לפועל אלא רק כשיגמור את עבודתו או שהמשכיר בכל רגע ורגע שהפועל עובד הוא מתחייב בפרוטה, אלא שהם הופכים בתחילה לחוב ובסיום העבודה - הוא חייב לשלם לו. אולם לשתי השיטות חובת התשלום היא רק בסוף העבודה. וכמש"כ בב"מ שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף.

דף מקורות

4. שם נט

אבל **היה צריך לפרש (=לכתוב בתורה במפורש) שיהיה להם (=למי שמקיים את המצוות) הטוב בעולם הזה**. מפני שעולה על הדעת כי בשכר מצוות התורה - לא יהיה להם שכר גופני.⁴ וכמו שסובר התנא (רבי יעקב) בפרק קמא דקידושין (לט:): דאמר: "שכר מצוות בהאי עלמא ליכא". ובוודאי טעמא דידיה, כיוון שאין המצוות טבעיות כלל, אין סברא שיהא שכר שלהם בעולם הזה. ויש לשאול על זה (על שיטת ר"י שאין למצוות ה-לוהיות שום פרי גשמי), הרי אמרה תורה: "אם בחוקתי תלכו (... ונתתי גשמיכם בעיתם) וגו'?" אבל כבר אמרנו כי גם "אם בחוקתי" - **אין זה שכר מצוות**. רק שהכתוב אמר: "אם בחוקתי תלכו" - **השם יתברך** יתן לכם הטוב (במתנה. ולא שהמצוות יפעלו פעולה זו של המלאות הגשמית). לא שדבר זה שנותן לכם הוא **שכר** המצוות, דוודאי השכר אינו בעולם הזה (אלא) רק לעולם הבא. רק כאשר תהיו עובדין אל השם יתברך, אז השם יתברך - אשר אתם עובדים לו - ייתן לכם הטוב, אבל אין זה שכר המצווה. וכל זה מפני שאין התורה טבעית, ומאחר שאין התורה טבעית, אין מתן שכרה בעולם הזה...

5. שם ס

על החטא - משלם (הקב"ה) לצדיק - **בעולם הזה**. כי דבר זה **כדי לעשות (את) הצדיק נקי וטהור לעולם הבא**. וכבר אמרנו כי העולם הזה הוא מיוחד להווייה (=עולם שבו מתהווים ונוצרים ומתפתחים דברים), ודבר זה (של העונש והניקוי) - נקרא "הווייה" גם כן, מה **שמכין** עולם הזה את הצדיק שיהיה שכרו **מושלם** בעולם הבא. וכן הרשעים - **נותן להם שכרם של מצוות שלהם בעולם הזה**, כדי שיפרע להם **מכל וכל** בעולם הבא. כי עיקר השכר ראוי שיהיה **באחרונה** לגמרי, כמו שהתבאר. ולכך מי שהוא רשע גמור (בעצמיותו, אלא שיש לו מיעוט מעשים טובים שעשה במקרה) - נותן לו שכר מצוות בעולם הזה, **שיהיה פירעון שלו בעולם הבא - לגמרי**. כי **העולם הזה מכין לעולם הבא**. וכן לצדיק גמור - משלם לו חטאו בעולם הזה, **כדי שיהיה צדיק גמור, ויקבל שכרו בעולם הבא לגמרי**. כי העולם הזה הווייה נקרא, שמהווה הדבר ומכין אותו...

⁴ בדומה למהר"ל כאן, כתב הרמב"ן שהטעם שלא נזכר עוה"ב בתורה מפני שהשארות הנפש טבעית לנפש האדם. ובתורה לא נכתבו אלא דברים שבהם ניכרת השגחת ה' הניסית. ולכן הברכות והקללות הגשמיות - שהן ניסיות, ולא תלויות באופן טבעי במצוות - נכתבו בתורה. וכן נכתב בתורה עונש כרת, כיוון שהכרתת הנפש אינה טבעית לנפש.
כל הזכויות שמורות ©

6. רמח"ל דרך השם ב, ב

בהיות המין האנושי נברא ביצ"ט וביצ"ר ובבחירה, הנה לא ימנע האפשרות בחלקיו (= חלקי המין האנושי) להיות מהם טובים ומהם רעים, וסוף הגלגול צריך שיהיה **שידחו הרעים, ויקובצו הטובים ויעשה מהם כלל אחד**, שלכלל ההוא יעודד העוה"ב בטוב האמיתי המושג בו.

ואולם חוק הבחירה, שמכריח האפשרות שזכרנו בחלקי המין האנושי להיותם טובים או רעים, וכן להיות קצתם טובים וקצתם רעים, **הוא עצמו מכריח אפשרות זה גם כן במעשי כל איש מאישי המין**, שאולם אפשר שיהיו כולם טובים או כולם רעים, ואפשר שיהיו קצתם טובים וקצתם רעים, **וזה ממה שמעכב קיבוץ השלמים שזכרנו**, כי כבר ימצא באיש אחד עצמו עניינים טובים ועניינים רעים, **ולהשגיח על קצתם ולא על השאר, אפילו אם אותם שיושג עליהם יהיו הרוב, הנה אינו ממשפט הצדק, כי שורת הדין נותנת שכל המעשים יוגמלו הן גדולים הן קטנים הן הרבה הן מעט**.⁵

על כן גזרה החכמה העליונה לחלק הגמול בין לשכר בין לעונש, **בשני זמנים ובשני מקומות**. והיינו שהנה כלל המעשים יתחלק לרוב ולמיעוט, ויודן הרוב לבדו במקום זמן הראוי לו, והמיעוט לבדו במקום זמן הראוי לו. ואולם הגמול האמיתי ועיקרי יהיה בעוה"ב וכמ"ש. ויהיה השכר, הישאר האדם הזוכה נצחי להתדבקות בו ית' לנצח, והעונש, היותו נדחה מהטוב האמיתי ואובד. אמנם הדין לעניין זה, לא יהיה אלא **על פי רוב המעשה**, אך למעשים טובים אשר לרשע ולמעשים הרעים אשר לצדיק, על צד המיעוט, ימצא העוה"ז בהצלחותיו וצרותיו, **שבו יקבל הרשע גמול מיעוט הזכות אשר לו בהצלחותיו, והצדיק עונש עוונותיו ביסורין שבו**. באופן שיושלם המשפט בכל, וישאר העניין לעוה"ב כמו שראוי למצב השלם ההוא. דהיינו **שיישארו הצדיקים לבדם בלי תערובת רעים ביניהם, והם בלי עיכובים בעצמם** להנאה המעותדת להם, והרשעים ידחו ויאבדו, בלי שיישאר להם טענה כלל.

ואמנם גזר עוד חסדו ית' להרבות ההצלה לבני האדם, שימצא עוד מין צירוף אחר למי שיתכן בו הצירוף, דהיינו למי שגבר בו הרע תגבורת גדול, אך לא כל כך שיהיה משפטו להאבידו לגמרי, והוא כלל עונשים שהיותר רשום בהם הוא הדין בגהינם. והכוונה בו הוא להעניש החוטא כפי חטאיו, באופן שאחרי הענישו לא יהיה עוד חוב עליו על המעשה הרע שעשה, ויוכל אחרי כן לקבל הגמול האמיתי כפי שאר מעשיו הטובים. ונמצא שעל ידי זה, **האובדים ממש יהיו מזער, לא כביר**, כי הנה לא יהיו אלא אותם שגבר בהם הרע שיעור כל כך גדול, שאי אפשר שימצא להם מקום בשום פנים להיות נשארים בגמול האמיתי ובהנאה הנצחית.

והנה נמצא הדין מתחלק לשלושה חלקים: כי עיקרו הוא לעולם שאחר התחייה כמ"ש, אך המעשים הראויים ליגמל קודם לכן, הנה יש מהם שיוגמלו בעוה"ז ויש מהם שיוגמלו בעולם הנשמות... שתכלית כל העניין הוא

⁵ עיין מסילת ישרים, פרק ז.
כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

לקבץ קיבוץ שלמים שיהיו ראויים ליקבע לנצח בהתדבקותו ית'. וכדי שעניין זה ישתלם כראוי, הוצרכו העניינים הקודמים האלה כולם, להכין ולהזמין העניין הזה התכליתי וכמ"ש.

7. תפארת ישראל ס

ועוד כי ראוי שיהיה התשלומין לאדם **כפי אשר הוא**: צדיק או רשע. וזה שייך בעוה"ב, אשר **הוא עולם האמיתי** (=שההנהגה שם אמיתית ומדויקת לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעליו), (ו)לא בעוה"ז. שמצד עוה"ז שהוא עולם גשמי - אין העולם הזה עולם האמת, לשלם אל האדם בו כפי מה שהוא - צדיק או רשע - באמת, בלא תוספות וגרעון.⁶

לכך אשר הוא "רוב זכויות" - תשלום שכרו הוא העולם הבא. וכן בהיפך, כאשר רובו חייב, והוא רשע - תשלומין שלו בעולם הבא, אשר שם נוהג הכל **כפי מה שהוא באמת**.

אבל צדיק גמור⁷ שיש בו מיעוט עברות, **שכיוון שהוא בעל מיעוט עברות - אינו רשע לפי האמת**, שהרי הוא צדיק בעצמו - שרובו זכויות, ומה שיש לו **מיעוט עברות - אין זה עצמו**. ולכך משלם לו חטא שלו בעולם הזה, כי אחר שאינו רשע באמיתו, ראוי שיהיה תשלום שלו בעולם שאינו אמיתי.

וכן ההיפך, כאשר יש לו (לאדם, שהוא רשע) "מיעוט זכויות - משלם לו בעולם הזה זכויותיו. כי דבר זה ראוי למיעוט זכויות, במה **שאין זה עצמו של אדם ואמיתתו**. שהרי אין עצמותו ואמיתתו שהוא צדיק, רק עצמותו ואמיתתו שהוא רשע. רק (=אלא) שיש לו מיעוט זכויות, והמיעוט אין זה עצמותו ואמיתתו. ולפיכך ראוי שיהיה תשלום שלו בעולם שאינו עולם האמיתי - והוא עולם הזה, שמצד שהוא עולם גשמי, אינו עולם האמיתי.

גם **העולם הזה הוא עולם שיש בו חילוק** (=הטובות והרעות חלקיים וזמניים⁸), ויש לשלם הצדיק על מקצת שלו - שהוא חוטא במקצת, ואת הרשע על מקצת שלו - שהוא צדיק במקצת. וזה **אין שייך בעולם הבא, שהוא עולם שאין בו מקצת** (אלא הוא קבוע ונצחי), ומשלם לצדיק ולרשע כפי מה שהוא - צדיק או רשע, ולא על מקצת שלו. והדברים האלו מבוארים מאד למי שיש בו דעת וחכמה.

⁶ נראה להסביר זאת ע"פ דברי הר"ן בדרוש השמיני, שהעולם הזה פועל ע"פ הטבע (א"כ יש התערבות -לוהית ניסית), והטבע פועל על העולם באופן כללי ולא פרטי. למשל אם זורחת השמש ומחממת - היא נותנת חום לעצים שצריכים זאת אבל במקביל יכולה לגרום לאדם שהולך בשמש למכת חום, א"כ יהיה לו זכות גדולה להיעשות לו נס.

ועומק העניין - ע"פ הרמח"ל בדרך השם ב,ג ובדעת תבונות קסו-קעא: העוה"ז צריך להגיע לתיקון הכללי שלו על מנת שיתעלה אל העולם הבא. ובעבור זה כל אדם מקבל שליחות לתקן דבר מה מהתיקון הכללי, וזה מה שנקרא "מזל" בלשון חז"ל. וע"פ השליחות הזו הוא מקבל את הכלים לבצע שליחותו: בנים, אורך חיים, פרנסה וכיו"ב. ולכן יש דברים רבים שקורים לאדם "מלמעלה למטה" ללא קשר ל"שכר" ו"גמול" על מה שעשה. וזה עניין "יסורים של אהבה". ועל כן העוה"ז אינו מדויק בשכר ועונש מוחלטים. ועל כן התשלום המדויק והאמיתי - רק בעוה"ב.

⁷ כן הוא בגמרא ברה"ש ש"צדיק גמור" הוא מי שיש לו רוב זכויות. ולמה נקרא "גמור"? משום **שהרוב מלמד על עצמיותו שהוא צדיק**, והמיעוט אינו אלא כישלון חיצוני. כמו שמבאר והולך.

⁸ כדברי הגמרא בקידושין לט: "דעבדין ליה יום טב ויום ביש" - ע"ש בתוספות. והיינו שבעולם הזה אין מצבו של האדם קבוע. אלא היום הוא בריא ומחר חולה, היום עני ומחר עשיר. על כן ראוי לתת על מעשה מקרי שאינו עצמי - שכר זמני שאינו נצחי. אבל השכר בעוה"ב הוא מצב נצחי וקבוע, ולא בר שינוי. ומי שזכה לחיי עוה"ב אינו זוכה לזמן קצר. ועל כן בעוה"ב נשפטים על מעשים שבאים מכוח עצמיותו של האדם, דהיינו על "רוב" מעשיו.